ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАРКАЗИ МИЛЛИИ ТЕСТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДАСТУР ДОИР БА ТАРЗИ ТАЪЛИФИ ЭССЕ

Душанбе:
Маориф - 2018

ББК 63.3 (0)6Я72+74,263.1
Н-66

Н-66. Дастур доир ба тарзи таълифи эссе. - Душанбе, Маориф.- 2018. -30 саҳ.

Зери назари **Раҳмонзода Абдуҷаббор Азиз** – доктори илмҳои филология, профессор, академики АИ ҶТ
Саид Нуриддин Саид – доктори илми фалсафа, профессор, узви вобастаи АИ ҶТ

Мураттибон: **Камолиддинов Баҳриддин** - доктори илмҳои филология, профессор
Хоҷаев Давлатбек - доктори илмҳои филология, профессор

ISBN 978-99947-1-435-3 **©Маориф, 2018**

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор…………………………………………....4
Бахши 1.Тавсияҳои методӣ доир ба тарзи таълиф, тафтиш ва холгузории эссе (кори хаттӣ)...8
1. Эссе чист ва чӣ тарз навишта мешавад?..........8
2. Варақаи эссе…………………………...................11
3. Тарзи тафтиши эссе ва холгузорӣ ба он 12
4. Намунаи эссе ……………..................................17
Замимаи 1: Намунаи варақаи тозанависи эссе……………………………………………………20
Замимаи 2: Ҷадвали меъёри холгузорӣ ба мазмуну мундариҷаи эссе…….........................22
Замимаи 3: Тартиби холгузорӣ ба эссе………..24
Бахши 2. Маводи иловагӣ барои омӯзгорон, донишҷӯён ва хонандагон оид ба таълифи эссе…………………………………………………25
1. Маълумоти иловагӣ оид ба жанри эссе.........25
2. Таснифоти эссе…………………………………27
3. Талабот ба эссе…………………………………27
4. Қоидаи навиштани эссе…………....................28
5. Риоя нагардидани талабот ҳангоми навиштани эссе…………………………………………………28
6. Худсанҷишии эссе...…………………………29

ПЕШГУФТОР

Бо мақсади иҷрои дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми сафари корӣ ба шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон (1 сентябри соли 2015) шурӯъ аз соли 2018 дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ кори хаттӣ ҷорӣ карда мешавад. Вобаста ба ин Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақшаи тадбирҳоро таҳия карда, дар ин замина корҳои омодагиро оғоз намудааст.

Масъалаи ҷорӣ намудани эссе (кори хаттӣ) ҳангоми супоридани имтиҳонҳои дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тавассути Маркази миллии тестӣ ҳанӯз соли 2011 ба миён омада буд. Барои муайян намудани шакли кори хаттӣ Муассисаи давлатии “Маркази миллии тестӣ” дар давоми солҳои 2011–2013 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чанд маротиба озмоиши кори хаттӣ (навиштани диктант ва иншо) доир намуд. Натиҷаҳои озмоиш дар Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардид. Аз рӯйи ин натиҷаҳо қарор қабул карда шуд, ки кори хаттӣ ба тарзи эссе – иншои мухтасар, роҳандозӣ шавад (протоколи маҷлиси назди вазири маориф

ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 феврали соли 2013).

Навиштани эссе (кори хаттӣ) барои довталабони ҳамаи гурӯҳи ихтисосҳо[1] ҳатмӣ мебошад.

Бинобар гузариш ба стандартҳои фаннии нав дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки истифодаи модули сифатан нави таҳсилот – муносибати босалоҳиятро дар таълим талаб мекунад, ба низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ворид намудани эссе (кори хаттӣ) амри зарурӣ буда, тавассути он маҳорати дуруст ва мураттаб баён кардани фикр, саводнокӣ ва рушди нутқи хаттии хонандагон (хатмкунандагон)-и муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ ва хонандагону донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ санҷида мешавад.

Дар робита бо ин барои ёрӣ ба омӯзгорон, донишҷӯёну хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ гурӯҳи кории Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба эссе (кори хаттӣ) дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ, инчунин

---

[1] Якчанд ихтисосе, ки фанҳои имтиҳонии онҳо ба ҳам наздик ё монананд, дар як гурӯҳ (кластер) муттаҳид карда шудаанд. Дар феҳрасти ИМД ҳамаи ихтисосҳо ба 5 гурӯҳ (кластер) тақсим шудаанд.

мутахассисони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дастур оид ба навиштани эссе омода намуданд.

Дастур аз ду бахш – “Тавсияҳои методии Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба навиштан, санҷиш ва холгузорӣ ба кори хаттӣ (эссе)” ва “Маводи иловагӣ барои омӯзгорон, хонандагон ва донишҷӯён оид ба навиштани эссе” иборат аст. Бахши якуми Дастур талаботи асосиро оид ба навиштани эссе ҳангоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ фаро гирифта, дар бахши дуюми он маводи иловагӣ барои омӯзгорон, хонандагон ва донишҷӯён оид ба эссе оварда шудааст.

Дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ дар Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон довталабон эссеро вобаста ба забони имтиҳонсупории интихобкардаашон бо забони тоҷикӣ ё бо забони русӣ менависанд.

Дастури навиштани эссе дар ҳамкорӣ ва мувофиқа бо гуруҳи корӣ аз ҷумлаи мутахассисони Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ таҳия карда шудааст.

Омӯзгорон, хонандагон, донишҷӯён ва кулли хоҳишмандон метавонанд андеша ва пешниҳодҳои худро доир ба такмили Дастури

мазкур ва тавсияҳои методӣ ба почтаи электронии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (maorif2017@mail.ru) ва Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (office@ntc.tj) ирсол намоянд.

БАХШИ 1. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДӢ ДОИР БА ТАРЗИ ТАЪЛИФ, ТАФТИШ ВА ХОЛГУЗОРИИ ЭССЕ

1. Эссе чист ва чӣ тарз навишта мешавад?

Эссе аз калимаи лотинии "exagium" (санҷиш) ва фаронсавӣ "essai" (кӯшиш, ҷустуҷӯ, таҳлил) гирифта шуда, ба маънои очерк ва иншои мухтасар фаҳмида мешавад. Яъне, эссе як навъи очерки хурд ё иншои мухтасар буда, дар он баёни фикр озод аст. Дар эссе муаллиф андешаи худро доир ба мавзӯи пешниҳодшуда мухтасар ва асоснок баён карда, аз рӯи он ҷаҳонбинӣ ва андешаҳои шахсии эссенавис муайян мегардад.

Мавзӯи эссе озод мебошад, вале эссенавис метавонад дар мавзӯъҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таърихӣ, сиёсӣ ва ғ. эссе таълиф кунад.

Мақсад аз навиштани эссе дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ муайян ва арзёбӣ кардани нутқи хаттии довталабон, маҳорати андешаронӣ, хулосабарорӣ, баёни дуруст ва мураттаби фикри онҳо мебошад.

Муаллиф ҳангоми таълифи эссе ба масъалаҳои зерин диққат медиҳад:

- орзу ва хостаҳои шахсии худро бо пайдарпайии мантиқӣ ва бадеият баён мекунад;

- дар бораи ягон ғоя, назару андешаи олимон, шахсиятҳои маъруфи сиёсӣ ва ё воқеаву рӯйдодҳои фарҳангӣ, таърихию иҷтимоӣ ва монанди инҳо изҳори назар мекунад.

Дар эссе мавзӯъ ва масъалаи баррасишаванда мушаххас мебошад. Дар он танҳо тарҷумаи ҳоли шахсият таҳлил карда намешавад. Эссе метавонад хусусияти публитсистӣ, таърихӣ, шарҳиҳолӣ, адабӣ-интиқодӣ, фалсафӣ ва ё тахайюлӣ дошта бошад.

Дар эссе ҳиссиёт, ҷаҳонбинӣ ва назару андешаи муаллиф таҷассум меёбад.

Эссенавис дар инъикоси мавзӯи эссе аз истифодаи калимаю ибораҳои мушкилфаҳм ва таъбиру ибораҳои шевагӣ, калимаю ифодаҳое, ки ба меъёри забони адабӣ мувофиқат намекунанд, худдорӣ менамояд. Ӯ метавонад аз воситаҳои тасвири бадеӣ, ибораҳои фразеологӣ, санъатҳои маънавӣ ва лафзӣ (тавсиф, маҷоз, ташбеҳ, муболиға, таҷнис, такрор), савол ва нидои риторикӣ, ибораву ҷумлаҳои ҳамвазну ҳамқофия ва монанди инҳо ба таври васеъ истифода кунад.

Сохтори эссеро аз рӯйи мавзӯъ ба се қисм ҷудо мекунанд:

- сарсухан;
- қисми асосӣ;
- хулоса.

Дар сарсухан муаллиф фикрашро доир ба мавзӯи эссе **кӯтоҳ** ифода менамояд. Ӯ дар якчанд

сархат барои дурустии фикраш далелҳои мантиқӣ оварда, мақсадашро оид ба интихоби мавзӯъ ифода мекунад. Далелҳое, ки ҳангоми баён (*иқтибос аз суханҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадеию таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шунидаҳои худи муаллиф)* барои исбот ва ё тақвияти ғоя ё фикри асосӣ оварда мешаванд, бояд саҳеҳ, равшан ва асоснок бошанд. Агар барои андешаҳои баёншуда як ё чанд далел оварда шавад, онҳо бояд ба мавзӯъ алоқаманд гардонида шаванд.

Ҳангоми навиштани сарсухани эссе ба назар гирифтани баъзе нуктаҳо, аз ҷумла, масъалагузорӣ дар сарсухан, пайдарҳамии мантиқии фикру андеша зарур аст.

Дар қисми асосӣ мақсади муаллиф бояд бо ҷумлаҳои сода возеҳ ва равшан ифода ёбад. Дар ин қисм матлаби эссенавис муфассал шарҳ ёфта, маҳорат ва малакаи эҷодии муаллиф аз рӯи он равшан мегардад. Дар қисми асосӣ мавзӯъ пурра таҳлил шуда, мақсаду мароми эссенавис муфассал ифода меёбад. Мавзӯи гузошташуда бо тартиб таҳлил гардида, бо далелу иқтибосҳо аз гуфтор ё осори шахсиятҳои маъруф асоснок карда мешавад. Далелҳо бояд равшану фаҳмо, мулоҳизаронихо мантиқӣ ва саҳеҳ бошанд. Пайванди мантиқию маъноии андешаҳо бояд дар тарзи баён риоя гардад. Дар ин қисмат

баёни андеша, тарзи тахайюл, маҳорату ҷаҳонбинии муаллиф ошкор мешавад.

Дар хотима бошад, муаллифи эссе хулосаҳои худро доир ба интихоби мавзӯъ, ҳалли он ба таври кӯтоҳ дар якчанд сархат баён месозад.

Бо тартиби муайян баён кардани андешаю матлаб дар жанри эссе шарти асосӣ мебошад. Аз такрори зиёд, суханбозиҳои беҳуда худдорӣ намудан ба манфиати эссенавис аст.

2. Варақаи эссе

Варақаи эссе аз *сиёҳнавис* ва *тозанавис* иборат аст.

Дар варақаи сиёҳнавис номи мавзӯе, ки эссенавис аз панҷ мавзӯи пешниҳодшуда интихоб мекунад, навишта мешавад[2]. Ҳаҷми варақаи сиёҳнависи эссе бояд на камтар аз 1,5-2 саҳифа бошад. Шакли варақаи эссе аз ҷониби Маркази миллии тестӣ муайян карда мешавад.

Довталаб пас аз эссеро дар сиёҳнавис навиштан, бояд онро ба варақаи тозанавис рӯбардор намояд (*Намунаи варақаи тозанавис дар замимаи 1 дода шудааст*). Варақаи тозанавис барои тафтиш ва холгузорӣ гирифта мешавад ва варақаи сиёҳнависро довталаб бо худ мебарад.

---

[2] Маркази миллии тестӣ бо кушодани лифофа дар ҳузури довталабон панҷ мавзӯъро пешниҳод менамояд, ки яке аз онҳо аз адабиёти классикӣ, яке аз адабиёти муосир ва се адад мавзӯи озод мебошанд. Довталаб аз доираи мавзӯъҳои пешниҳодшуда як мазӯъро интихоб менамояд ва дар интихоби он озод аст.

Дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ барои навиштани эссе 90 дақиқа вақт муқаррар шудааст. Дар ин муддат довталаб бояд андешаашро дар ҳаҷми то 2 саҳифа дар варақи андозааш А4 (21x29,7 см) баён намояд.

3. Тарзи тафтиши эссе ва холгузорӣ ба он

Тафтиши эссе аз рӯйи талабот ва меъёрҳои муайянкардаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад (замима мегардад).

Ҳангоми тафтиш ва холгузории эссе ба мазмуну мундариҷаи он ва риояи *қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ* эътибор дода мешавад.

1. Ба мазмуну мундариҷаи эссе аз рӯйи 4 меъёр хол гузошта мешавад (замимаи 2: *Ҷадвали меъёри холгузорӣ ба мазмуну мундариҷаи эссе*:

- мувофиқати пурраи мазмун ба мавзӯи интихобнамуда;
- мукаммал ва муътамад будани далелҳои баёншуда (*иқтибос аз суханҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадеию таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шунидаҳои худи муаллиф*);
- риояи комили мантиқ ва тартиби бонизоми баён;
- ҷамъбаст ва хулоса.

Агар эссеи навиштаи довталаб ба меъёрҳои муқарраршуда <u>ҷавобгӯ</u> бошад, ба он 30 хол гузошта мешавад (18 хол барои мазмуну мундариҷа ва 12 хол барои риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ).

Аз тарафи эссенавис саҳеҳ ва пурра таҳлилу баррасӣ шудани мавзӯъ баёнгари дарки дурусти қоидаҳои навиштани эссе аз ҷониби муаллиф мебошад.

Риоя накардани қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ дар ҳошияи варақаи эссе бо аломатҳои шартӣ ишора гардида, теъдоди онҳо дар хоначаи пешбинишуда нишон дода мешавад.

Дар сурати риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ аз ҷониби довталаб аломатҳои шартии зерин гузошта мешавад:

- **риоя нагардидани қоидаҳои имло.** Дар зери чунин калимаҳо як хати рост кашида мешавад. Мисол: *<u>милат</u> (шакли дурусташ – миллат); <u>омузгор</u> (шакли дурусташ - омӯзгор)…*

  Дар ҳошияи варақа риоя нагардидани қоидаҳои имло бо аломати шартии **I** ишора мешавад;
- **риоя нагардидани аломати китобат.** Дар зери чунин калимаҳо ё аломатҳои китобат (ки гузошта нашудааст ё ноҷо гузошта шудааст)

як хатти рости бурида кашида мешавад. Мисол: *романи* <u>*Дохунда*</u> *(шакли дуруставаш – романи “Дохунда”); м*<u>*о*</u> *хонандагон (шакли дурусташ – мо - хонандагон); *<u>*вақте, ки*</u> *(шакли дурусташ – вақте ки).*

Дар ҳошияи варақ риоя нагардидани аломати китобат бо аломати шартии **V** ишорат мешавад;

- **риоя нагардидани қоидаҳои грамматикӣ.** Дар зери ҷумлаҳое, ки қоидаҳои грамматикӣ риоя нашудаанд, хати кӯтоҳи мавҷнок кашида шуда, он дар ҳошияи варақ бо аломати шартии **ʃ** ишора мегардад.

Эссенавис бояд қоидаи гузоштани сархат (абзатс)-ро риоя намояд. Дар сурати риоя нагардидани қоидаи мазкур он дар варақи эссе бо аломати махсус (**z**) ишора гардида, вале ҳангоми холгузорӣ ба ҳисоб гирифта намешавад.

Барои баҳогузорӣ (холгузорӣ)-и дуруст ва воқеӣ як эссеро ду мутахассис (дар алоҳидагӣ) месанҷанд. Ҳар як мутахассис рамзи худро дорад ва теъдоди риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикиро, ки онҳо дар натиҷаи санҷиши эссе муайян намудаанд, дар катакчаҳои дахлдори варақаи кори хаттӣ ишора мекунанд. Агар холҳои ба мазмуну мундариҷаи эссе гузошта ва теъдоди риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ, ки аз ҷониби ду

мутахассис муайян гардидаанд, ба ҳам мувофиқат накунанд, корро мутахассиси сеюм месанҷад.

Хулосаи мутахассиси сеюм ниҳоӣ ва ҳалкунанда мебошад.

Пас аз тафтиш ҳангоми коркард барномаи махсуси компютерӣ аз рӯйи холҳои ба мазмуну мундариҷаи эссе гузошта ва теъдоди ҳолатҳои риоя нашудани қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ дар эссе холи умумии ба даст овардаи довталабро ҳисоб мекунад.

Ҳангоми тафтиш ва холгузорӣ **ҳаҷми эссе** низ ба назар гирифта мешавад.

Ҳаҷми пурраи кори хаттӣ, тавре ишора гардид, аз рӯйи талабот ва вақти барои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҷудогардида 2 саҳифаи варақи андозааш А4 (21х29,7 см) мебошад.

Аз рӯйи меъёри муқарраргардида ҳаҷми эссе ба ду бахш (0 ва 1) тақсим гардида, дар ҳошияи варақаи кори хаттӣ аломатгузорӣ мешавад. Вобаста ба ин агар ҳаҷми эссе 0 бошад, ба он аз рӯйи ягон меъёр хол гузошта намешавад.

Агар эссе дар ҳаҷми аз ним саҳифа зиёд бо риояи комили қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ таҳия шуда бошад ва ё дар он то 2 ҳолатӣ риоя нашудани қоидаҳои имлою аломати китобат ва 1 ҳолати риоя нагардидани қоидаҳои грамматикӣ мавҷуд бошад,

мувофиқи меъёр холи ҳадди аксари ба он гузошташаванда ба 12 баробар мешавад (замимаи 3: *Холгузорӣ ба эссе тибқи* риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ).

Агар риоя нагардидани қоидаҳои мазкур дар эссе аз ин зиёдтар бошад, холҳо камтар мешаванд.

Миқдори умумии холи бадастовардаи довталаб бо ҷамъи холҳо мувофиқи ҳар меъёр (вобаста ба мазмуну мундариҷа ва дараҷаи риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва қоидаҳои грамматикӣ) ҳисоб карда мешавад.

Масалан, агар ҳаҷми эссеи довталаб (расми 1) аз ним саҳифа зиёд бошад, он чунин холгузорӣ карда мешавад:

Расми 1. Намунаи холгузорӣ ба эссеи хонанда

1) Барои мазмуну мундариҷаи кори хаттӣ:

- мувофиқати мазмун ба мавзӯъ – 2 хол;
- мукаммал ва муътамад будани далелҳои баён – 2 хол;
- риояи комили мантиқ ва тартиби бонизоми баён – 2 хол;

- ҷамъбасти пурраи андешаи эссенавис ва хулосабарорӣ – 2 хол.

2) Вобаста ба дараҷаи риояи қоидаҳои имло, аломатҳои китобат ва қоидаҳои грамматикӣ:

- дар 1 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои имло – 5 хол;
- дар 3 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои аломати китобат – 3 хол;
- дар 5 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои грамматикӣ – 1 хол.

Дар натиҷа холи умумии хонанда ба 17 баробар мешавад:

2 + 2 + 2 + 2 + 5 +3 + 1 = 17 хол.

4. Намунаи эссе

Мавзӯъ: Китоби дӯстдоштаи ман

Одамони бомаърифат дӯстдорони илму донишанд. Онҳо пайваста мутолиа мекунанд, китоби дӯстдоштае доранд, ки аз андешаронӣ, гуфтору рафтори қаҳрамонҳои он баҳра мегиранд ва дар зиндагӣ ба кор мебаранд. Мехоҳам, доир ба ин мавзӯъ андешаи худро баён намоям.

Китоб сарчашмаи дониш аст, моро бо гузаштаи дуру наздик мепайвандад, бо ҳаёти имрӯз, бо фарҳанги мардумони гуногун ошно месозад. Китоб моро дарси мардонагӣ ва одамият меомӯзад. Аз ин рӯ, китоб дӯсти

беҳтарини инсон ва роҳнамои зиндагист. Ба гуфтаи Абдураҳмони Ҷомӣ:

Аниси кунҷи танҳоӣ китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

“Аниси кунҷи танҳоӣ”-и ман китоби дӯстдоштаам “Шоҳнома”-и Абулқосими Фирдавсӣ мебошад.

Дар ин асари безавол инсонпарварӣ, худшиносӣ ва ватандӯстӣ аз мавзӯъҳои асосӣ ба шумор мераванд. Дар ин достони безавол хирадпешагию фарҳангпарварии Ҳушангу Ҷамшед, Кайхусраву Анӯшервони одил, донишдӯстиву зиракии Бузургмеҳри ҳаким, қаҳрамонию ватанпарастии Рустами Дастону Сиёвуш барин мардони бузург ва ватандӯстии Гурдофариди далер хеле возеҳ ва равшан тасвир шудаанд. Дар асоси мутолиаи достон фарҳангдӯстиву ватанпарварии фарзандони гузашта равшан мешавад. Сухани Бузургмеҳри ҳакимро шоири ватандӯст чунин ифода намудааст, ки **“Ба мардумон беҳтарин ҳунар доноӣ ва хирад аст”.**

Ин таъкиди шоир ба ман писанд омад, ки ӯ ва қаҳрамонаш доноӣ ва хирадро ситоиш намудаанд. Имрӯз дар пайравӣ аз ин сухан мо илму дониш меомӯзем, техникаю технологияи замони муосирро аз худ мекунем. Медонем, ки танҳо бо илму дониш, бо рӯй овардан ба

фарҳанги миллӣ мо ба худшиносӣ мерасем ва инсондӯсту ватанпарвар мешавем.

Китоб бузургтарин сарвати маънавии инсоният аст ва маҳз китоб аст, ки дар натиҷаи мутолиаи он инсон тарбия меёбад ва ба камоли маънавӣ мерасад.

Бояд гуфт, ки мардуми тоҷик аз қадимулайём китобдӯсту китобнавис мебошад. Агар таъкид созем, ки мардуми моро аз гаҳвора то дами охират китоб ҳамрозу анбоз аст, муболиғае нахоҳем кард. Модарони тоҷик дар зери сари кӯдакон девони Ҳофизу Мавлавӣ ва Бедилро мегузоштанд, то ки бо шарофати ин гуна китобҳои арзишманд фарзандонашон фарҳангдӯсту маърифатпарвар шаванд. Хушбахтона, ин анъанаи нек то ба ҳол идома дорад ва бояд ин суннати наҷибро мо ба ояндагон ба мерос гузорем.

Хулоса, “Шоҳнома” ва асарҳои ба он монанд роҳнамои инсонҳо дар ҷодаи ҳаёт мебошанд. Маҳз аз мутолиаи чунин китобҳо роҳи худро равшан менамоем, аз китобхонӣ мо ба худшиносӣ мерасем. Дӯст доштани халқу Ватан, эҳтиром гузоштан ба гузаштаву имрӯза аз мутолиаи китобҳо сарчашма мегирад. Дар ин робита мехоҳам, сафи дӯстдорони китоб зиёд бошад, китобро чун обу нон ва ҳавое, ки аз он нафас мегирем, ҳама азизу гиромӣ доранд.

Замимаи 1: Намунаи варақаи тозанависи эссе (кори хаттӣ)

Маркази миллии тестии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

КОРИ ХАТТӢ (эссе) аз забони тоҷикӣ

Рақами мавзӯъ

1 2 3 4 5

Рамзи тафтишгар

I II III

Шумораи ғалатҳо:

	имлоӣ	аломат	грам-матикӣ
I			
II			
III			

Хол ба мазмун ва мундарича

	0	1	2	3		0	1	2	3		0	2	4	6		0	2	4	6
I 1					2					3					4				
II 1					2					3					4				
III 1					2					3					4				

Ҳаҷм

	0	1	2	3
I				
II				
III				

(0)

①

②

③

Замимаи 2: Ҷадвали меъёри холгузорӣ ба мазмуну мундариҷаи эссе (кори хаттӣ)

№ т/р	Меъёр/ талабот	Холи имконпазир			
1.	Мувофиқати мазмун ба мавзӯъ: - *мутобиқати муҳокима ва хулосаҳо ба мавзӯъ*	Мазмуни эссе ба мавзӯъ мувофиқ нест **0**	Мазмун ва хулосаи эссе ба мавзӯъ каме наздик аст **1 хол**	Муҳокима ва хулосаҳои муаллифи эссе ба мавзӯъ, асосан, мувофиқ аст **2 хол**	Муҳокима ва хулосаҳои муаллифи эссе муфассалу пурра ва фарогири мухтавои мавзӯъ аст **3 хол**
2.	Далелҳои баён: - *иқтибос аз суханҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадеию таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шунидаҳои худи муаллиф*	Дар эссе муаллиф далел наовардааст. Далелҳои оварда ба мавзӯъ мувофиқ нест **0**	Муаллиф дар тақвияти баёнаш як далел овардааст **2 хол**	Муаллиф аз далелҳо (ду далел) барои таҳкими фикр истифода кардааст. Далелҳои оварда-шуда ба мавзӯъ мувофиқ аст **4 хол**	Муаллиф аз далелҳои бадеӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва ҳаётӣ хуб истифода намуда, андешаҳояшро бо иқтибосҳо тақвият додааст (зиёда аз се далел) **6 хол**

№ т/р	Меъёр/ талабот	Холи имконпазир			
3.	Мантиқ ва тартиби баён: *-риояи пайдарпайии фикр*	Муаллифи эссе фикрашро бо тартиб баён карда натавонистааст **0**	Муаллифи эссе андеша-ҳояшро ҷо-ҷо бо тартиб баён кардааст **2 хол**	Муаллифи эссе андешаҳояшро бо тартиб баён кардааст **4 хол**	Муаллифи эссе андешаҳояшро хеле хуб баён намуда, мустақилона андеша-ронӣ кардааст **6 хол**
4.	Хулоса: - *ҷамъбасти фикр ва хулосаи ниҳоии довталаб*	Дар эссе ҷамъбасти фикр дида намешавад **0**	Муаллифи эссе дар ҷамъбасти фикраш душ-ворӣ кашад ҳам, фикрашро то андозае хулоса карда тавонистааст **1 хол**	Муаллифи эссе аз муҳокимаҳои худ хулоса бароварда, фикрашро асоснок кардааст **2 хол**	Муаллифи эссе мустақилона ибрози андеша ва хулосабарорӣ намуда, фикрашро бо далелҳо ҷамъбаст кардааст **3 хол**

Замимаи 3: Тартиби холгузорӣ ба эссе

Аз рӯйи меъёри муқарраргардида ҳаҷми эссе ба 2 бахш тақсим ва дар варақаи кори хаттӣ аломатгузорӣ (0 ва 1) шудааст. Вобаста ба ин агар ҳаҷми эссе 0 бошад, он аз рӯйи ягон меъёр тафтиш ва холгузорӣ карда намешавад.

Агар ҳаҷми эссе ним саҳифа зиёд бошад (1-2 саҳифа), холгузорӣ вобаста ба риояи қоидаҳои имло, аломатҳои китобат ва грамматикӣ мувофиқи ҷадвали зерин сурат мегирад:

Ҷадвали тартиби холгузорӣ ба эссе

Ҳолатҳои риоя нагардидани қоидаҳои имло	**Холи имкон-пазир**	**Ҳолатҳои риоя нагардидани аломатҳои китобат**	**Холи имкон-пазир**	**Ҳолатҳои риоя нагардидани қоидаҳои грамматикӣ**	**Холи им-конпазир**
0-2	5	0-2	4	0-1	3
3-5	4	3-5	3	2-4	2
6-8	3	6-8	2	5-7	1
9-11	2	9-11	1	8	0
12-14	1	12 ….	0		
15….	0				

БАХШИ 2. МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ ОМӮЗГОРОНУ ХОНАНДАГОН ВА ДОНИШҶӮЁН ОИД БА ТАЪЛИФИ ЭССЕ

1. Маълумоти иловагӣ оид ба жанри эссе

Эссе бо наср навишта мешавад ва ҳаҷман хурд буда, банду баст ё таркиби озод дорад. Ҳадаф аз навиштани эссе доир ба мавзӯъ ё вазъияти муайян иброз намудани андешаи шахсӣ аст, ки бидуни шарҳу тавзеҳи ниҳоӣ ва бебаҳс анҷом дода мешавад.

Дар «Донишномаи мухтасари адабӣ» (Краткая литературная энциклопедия) қайд гардидааст: «Эссе шакли насрии иншои ҳаҷман хурд ва таркибан озод аст, ки масъалаи шахсӣ, кӯшиши интиқоли таассуроти фардӣ ва ҳар чизи ба он вобастаро шарҳ медиҳад».

Баъзе нишонаҳои эссе инҳоянд:

- ҷой доштани мавзӯъ ва масъалаи мушаххас. Дар жанри эссе асари адабӣ, илмӣ ва оммавӣ ба таври умумӣ таҳлил мешавад;
- эссе таассурот ва тасаввуроти фардиро оид ба мавзӯъ ва масъалаи муайян ифода менамояд;
- эссе сухани наву огоҳона буда, метавонад, мазмуни адабӣ-танқидӣ, фалсафӣ, таърихӣ-тарҷумаиҳолӣ, публисистӣ, илмӣ-оммавӣ ва соф тахайюлӣ дошта бошад;
- дар мазмуни эссе аҳволу осори нависанда кӯтоҳ баён гардида, бештар ҷаҳонбинӣ, андеша ва хидматҳои ӯ дар рушди адабиёт баҳогузорӣ мешавад.

Эссе барои муайян кардани ҷаҳонбинӣ, баёни андеша ва сатҳи саводи навиштории довталабон ҳангоми дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ва қабул шудан ба кор истифода мешавад. Озмуни эссе барои интихоби дурусти довталабон мусоидат менамояд.

Эссе барои муайян кардани маҳорат, малака, тарзи тафаккури мустақилонаи эҷодӣ ва ифода намудани андешаҳои шахсӣ нақши асосӣ мебозад.

Навиштани эссе хеле муҳим буда, имкон медиҳад, ки эссенавис андешаашро возеҳ ва дурусту босаводона ифода намояд.

Дар эссе андешаҳои муаллифи эссе оид ба мавзӯъ дар шакли мулоҳизаҳои мухтасар нигошта мешаванд. Онҳо бояд бо далелҳо исбот карда шаванд.

Далелҳо аз худи мавзӯъ сарчашма гирифта, зуҳуроти ҳаёти иҷтимоӣ, вазъият ва таҷрибаҳои ҳаётӣ, исботи илмӣ, истинод ва андешаҳои олимонро дар бар мегиранд. Барои исботи мақсад муаллиф агар далели қотеъ оварда тавонад, кифоя мебошад. Овардани далелҳои дигар зиёдатӣ аст, зеро талаботи ин жанр, ки равшанӣ ва мухтасарбаёниро тақозо дорад, халалдор мегардад.

Ҳамин тариқ, эссе дорои сохтори мукаммал буда, аз се қисмат иборат мебошад:

- сарсухан;
- қисми асосӣ;
- хулоса.

Далелҳоро дар қисми асосӣ пешниҳод намудан мувофиқи матлаб аст.

Ҳангоми навишатани эссе омилҳои зерин низ муҳим дониста мешаванд:

1. Сарсухан ва хулоса ба мазмуни масъала нигаронида мешавад. Дар сарсухан масъалагузорӣ ва дар хулоса ҷамъбаст сурат мегирад.

2. Гузоштани сархат, ишора кардани сатрҳои муҳим ва нигоҳ доштани пайванди мантиқии сархатҳо ҳусни кор ба шумор меравад.

3. Сабки эссе. Сабки эссе равону сода буда, дар он андеша возеҳу равшан ифода мешавад. Дар эссе унсурҳои бадеӣ истифода шуда, матлаб пурра тасвир мегардад.

2. Таснифоти эссе

Вобаста ба мазмун жанри эссе ба шаклҳои зерин ҷудо мешавад:

- эссеи фалсафӣ
- эссеи адабӣ
- эссеи таърихӣ
- эссеи бадеӣ
- эссеи бадеӣ-публисистӣ ва ғайра.

3. Талабот ба эссе

Талаботи умумӣ ба жанри эссе аз инҳо иборатанд.

1. Ҳаҷми хурд. Ҳаҷми эссе набояд аз 2-5 саҳифа зиёд бошад.

2. Мавзӯи мушаххас ва шарҳу тавзеҳи он. Мавзӯи эссе мушаххас буда, наметавонад аз якчанд мавзӯъ ва идеяву андешаҳои зиёд иборат бошад. Он доир ба як

паҳлуи мавзӯъ ибрози фикру андешаро тақозо мекунад.

3. Сохти озод. Эссе шеваи озоди нигоришро пазируфта, дар шакли нақлӣ, таҳлилӣ навишта мешавад. Муаллиф сабки муносиб интихоб карда, назари хешро возеҳу мушаххас иброз менамояд.

4. Таносуби маъноӣ ва саҳеҳии мазмун. Эссе сохти озод дошта, муҳокимаҳои муаллифро саҳеҳ ва пурра ифода менамояд.

4. Қоидаи навиштани эссе

- Аз қоидаҳои маъмулии расмӣ танҳо гузоштани сарлавҳа мумкин аст.
- Сохтори дохилии эссе озод аст. Он шакли хурди кори хаттӣ буда, дорои сарсухан, қисмати асосӣ ва хулоса мебошад. Хулоса пас аз қисми матни асосӣ баён мешавад.

5. Риоя нагардидани талабот ҳангоми навиштани эссе

Вақти навиштани эссе маҳдуд буда, мусанниф бояд кӯшиш намояд, ки дар вақти ҷудошуда корро ба анҷом расонад.

А. Дуруст насанҷидан

Пас аз навиштани эссе онро бодиққат хонед, то боварӣ ҳосил намоед, ки дар он ифодаҳои номафҳум ба кор нарафтааст.

Б. Сарсухани дилгиркунанда. Кофӣ набудани ҷузъиёт

Сарсухан бояд дароз набошад ва якчанд сархатро дар бар гирад. Мақсади муаллиф бояд дар он возеҳ ифода ёбад.

В. Ифодаҳои дароз

Дар жанри эссе баёни ҷумлаҳои сертаркиб ҷоиз нест. Ифодаву ҷумлаҳо бояд дар эссе кӯтоҳ бошанд ва мақсадро возеҳ ифода намоянд.

Г. Бори эссе набояд вазнин бошад

Ҳангоми навиштани эссе калимаҳоро аз луғатномаҳо истифода набаред. Истифодаи нодурусти баъзе калимаҳо таваҷҷуҳи муаллифро коҳиш дода, аҳамияти эссеро заиф мекунад.

6. Худсанҷишии эссе

Ҳангоми навиштани эссе санҷиши варианти аввали он муҳим мебошад. Ҳангоми сиёҳнавис кардан вазифаи асосии шумо баёни пайдарҳами андешаҳоятон мебошад. Пас аз навиштани варианти аввал онро як бор аз назар гузаронида, сипас ба таълифи варианти ниҳоии он оғоз намоед.

Андозаи 60x84 1/16. Коғази бурандуд.
Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Ҷузъи чопӣ 2,75. Супориши 152/2017.
Адади нашр 0000 нусха.

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66, E-mail: najmiddin64@mail.ru